

IPS Publications

Institute for Policy and Strategy

איראן על פרשת דרכים

שאול שי

אוגוסט 2018

בעקבות כניסתן לתוקף של סנקציות אמריקאיות חדשות, איראן מצויה באחת מנקודות השפל שלה בעשור האחרון ונצבת בפני דילמות קשות כיצד להתמודד עם האתגרים העומדים בפניה.

הנשיא טראמפ הציע למקבילו האיראני להיפגש למשא ומתן ללא תנאים מוקדמים אולם נשיא איראן, רוחני, שלל את ההצעה והודיע כי ארצו לא תיכנס למשא ומתן כל עוד הסנקציות בתוקף.

הכלכלה האיראנית מצויה באחד מהמשברים החמורים ביותר מאז כינונה של הרפובליקה האסלאמית, כאשר המטבע האיראני צולל, האינפלציה מרקיעה שחקים, שעורי האבטלה גבוהים וקיים מחסור באספקת המים והחשמל. לנוכח המצוקה הקשה הציבור האיראני לא נשאר אדיש ויוצא לרחובות להפגין נגד המשטר.

בחודש מאי 2018 הודיע ממשל טראמפ כי ארה"ב נסוגה מהסכם הגרעין עם איראן ותחדש את הסנקציות על איראן אם זו לא תסכים להיכנס למשא ומתן לגיבוש הסכם חדש. שר החוץ האמריקאי, פומפיוו הציב למשטר האיראני 12 דרישות שמשמעותן שנוי מרחיק לכת במדיניות החוץ האגרסיבית של איראן.

איראן טענה כי היא עומדת בהסכם שנחתם ב-2015 ודחתה את הדרישות האמריקאיות לפתיחת ההסכם לדיון מחודש. איראן קיוותה כי תצליח לגייס לצידה את רוסיה, סין ומדינות אירופה (צרפת, בריטניה וגרמניה) וע"י כך לבודד את ארה"ב ולנטרל את השפעת הסנקציות, אולם מהלך זה לא עלה יפה.

רוסיה אמנם הביעה את התנגדותה לצעד האמריקאי אך לא נקטה בשום מהלכים אופרטיביים של תמיכה באיראן. יתר על כן, בשעה שאיראן זקוקה נואשות להכנסות מיצוא הנפט, תיאמה רוסיה את מחיר הנפט דווקא עם היריבה המושבעת של איראן – ערב הסעודית.

סין גם היא הביעה התנגדות לצעד האמריקאי אולם היא לא קידמה מהלך כלשהוא כנגד ההחלטה האמריקאית ונראה כי היא מנצלת את חולשתה של איראן להשגת מחירים נמוכים עבור הנפט שהיא רוכשת ממנה.

המדינות האירופאיות לא גיבשו קו אחיד ביחס להחלטה האמריקאית ומדיניותן לפי שעה מהוססת אולם איום הסנקציות האמריקאיות כבר הביא לתגובת שרשרת של נסיגת חברות אירופאיות ואחרות מביצוע עסקים עם איראן, והחריפו ביתר שאת את המשבר הכלכלי בו נתונה איראן.

לפיכך נראה כי איראן מוצאת את עצמה כיום מבודדת במערכת הבינ"ל כאשר כל הגורמים האזוריים (דוגמת ישראל ומדינות ערב) והמעצמות מעוניינות באיראן מוחלשת.

בשנים האחרונות איראן השקיעה משאבים רבים במלחמה בסוריה להצלת שלטונו של אסד, במלחמה בעיראק נגד דעאש ובסיוע למורדים החות'ים בתימן. מאמציה בעיראק ובסוריה הוכתרו בהצלחה, המדינה האסלאמית הובסה ואסד

נשאר בשלטון והחזיר לעצמו את השליטה במרבית שטחה של סוריה ובתימן עדיין שולטים החות'ים בשטחים נרחבים של המדינה לרבות הבירה צנעא, אולם למרות ההצלחות הצבאיות מתקשה איראן לקטוף את פירות הצלחותיה.

איראן מקווה לקצור את פירות ניצחון אסד בסוריה בהישג אסטרטגי של התבססות איראנית במדינה ובניית חזית מול ישראל ברמת הגולן וכן במימוש הזדמנויות כלכליות בתהליך שיקומה של סוריה לאחר המלחמה. אולם לפי שעה ישראל פועלת בנחישות לסיכול ההתבססות האיראנית בסוריה בסכמה בשתיקה של רוסיה. במישור הכלכלי פועלת רוסיה לקידום האינטרסים של חברות רוסיות בזירה הסורית תוך דחיקת רגליה של איראן. לפיכך נראה כי ההצלחה הגדולה ביותר שהמשטר האיראני מתהדר בו אינה מניבה את התוצאות המצופות.

בעיראק, מעידות תוצאות הבחירות שהתקיימו השנה על כרסום במעמדה והשפעתה של איראן. עיראק נמצאת כיום במבוי סתום פוליטי שלא ברור כיצד יסתיים אך לפי שעה נראה כי גם בזירה זו איראן תתקשה לממש את ההשפעה הפוליטית והכלכלית שהייתה רוצה להשיג בתמורה להשקעותיה במלחמה במדינה זו.

בתימן בשנה האחרונה נוטה הכף לצד הקואליציה הסעודית והחות'ים מאבדים בהדרגה שטחים בהם החזיקו מאז 2014, אם כי המערכה בזירה זו עדיין רחוקה מסיום.

כחלק מהמערכה בתימן הצליחו ערב הסעודית ואיחוד האמירויות לדחוק את רגלי איראן ממספר מדינות לחופי הים האדום בהן קיימה איראן נוכחות צבאית, כלכלית ומדינית. סודאן, אריתריאה ודג'יבוטי נתקו את קשריהן הדיפלומטיים עם טהראן בתמורה לסיוע כלכלי נדיב מערב הסעודית ואיחוד האמירויות.

במציאות הקשה אליה נקלעה איראן, מטרתו העליונה של המשטר היא המשך קיומו ועל מנת לשרוד הוא ינקוט בכל האמצעים העומדים לרשותו.

הבעיה המידית שעומדת לפתחו של המשטר באיראן היא מניעת קריסה כלכלית וכאוס בתוך המדינה ורק לאחר מכן מזעור הנזקים בזירות השונות בהן מעורבת טהראן במזרח התיכון.

לאור זאת נראה כי המשטר יפעל בנחישות לדיכוי גלויי מרי אזרחי שיסכנו את יציבות המשטר תוך הטלת האשמה למצבה הקשה של איראן על אויביה ובראשן ארה"ב וישראל. בזירה הבינ"ל ניתן להצביע על מספר אפשרויות פעולה בהן עשוי לנקוט המשטר האיראני:

מדיניות של הידברות עם ארה"ב, במישורין כפי שמציע הנשיא טראמפ או באמצעות צד שלישי על מנת לעצור את הסנקציות מתוך מגמה להציל את הכלכלה האיראנית מהתמוטטות. משמעות הבחירה באפשרות זו היא הענות לפחות חלקית של טהראן לדרישות האמריקאיות לא רק בהקשר של תכנית הגרעין אלא גם בתחומים של פתוח טילים בליסטיים, תמיכה בטרור ועוד.

מדיניות של משבר מבוקר במגמה לאיים על המערכת הבינ"ל וע"י כך ליצור לחץ על ארה"ב. מדיניות זו כבר ננקטת ע"י איראן באמצעות איומים כי פגיעה ביצוא הנפט שלה יביא לסגירת מיצרי הורמוז ולפגיעה בחופש השייט גם במיצרי באב אל מנדב באמצעות בעלי בריתה החות'ים של איראן. מניעת יצוא הנפט מהמזרח התיכון עלול להביא למשבר אנרגיה עולמי, ואיראן מקווה שהמערכת הבינ"ל תתגייס למנוע סכנה זו.

עימות אלים באחת מהאפשרויות הבאות:

פתיחת מלחמה ע"י חיזבאללה, בהוראת טהראן, נגד ישראל מהזירה הלבנונית ואולי אף מהגבול ברמת הגולן על מנת להמחיש כי פגיעה באיראן תביא לערעור היציבות באזור כולו.

ממוש האיום של סגירת מיצרי הורמוז, תוך ידיעה כי הדבר עלול להביא לתגובה צבאית אמריקאית ובינ"ל נגד איראן.

בחירה באפשרות של עימות אלים תאפשר למשטר לגייס את ההמונים לצדו על בסיס סולידריות בעת עימות עם אויב חיצוני ותצמצם לפחות זמנית את הלחץ מבית.

חסימת מיצרי הורמוז עלולה לפגוע גם ביצוא הנפט של איראן ועימות ישיר בין איראן לארה"ב וקואליציה בינ"ל תקרב את המלחמה לאיראן ותסכן את המשטר. לפיכך נראה כי מבין שתי האפשרויות של מהלך אלים, אם תחליט טהרן לנקוט בגישה זו, הסכנה למלחמה מול ישראל גבוהה יותר.

פריצה איראנית להשגת יכולת גרעינית צבאית זאת מתוך הנחה כי יכולת גרעינית צבאית של איראן תבטיח את שרידות המשטר ותלכד את העם האיראני סביב השגת מטרה לאומית ראויה ולגיטימית. גישה זו לא תביא להסרת הסנקציות ולפתרון המשבר הכלכלי בטווח הקצר אך תספק למשטר אורך נשימה.

איראן יכולה ליישם חלופות אלה כל אחת בפני עצמה, בדירוג כתהליך הסלמתי וחלקן אף במקביל.

בנסיבות אלה ישראל צריכה להיערך להתמודדות עם שני איומים איראניים: איום הגרעין ואפשרות של מלחמה מול חיזבאללה בלבנון ואולי גם ברמת הגולן. ישראל צריכה לתאם את מהלכיה עם ארה"ב אולם היא צריכה להיות מוכנה לפעול נגד איראן, כברירה אחרונה גם באופן עצמאי.

*גרסה מקוצרת של מאמר זה פורסמה במעריב ב 12 באוגוסט 2018.